

УДК: 378.013+370.15+378.169.14

В.В. Нестеренко
м.Одеса, Україна

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ЗАОЧНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сучасний етап реформування вищої школи в Україні пред'являє якісно нові вимоги до змісту, методики та організації процесу навчання у вищих навчальних закладах. У системі професійної освіти відбуваються кардинальні зміни. На зміну парадигмі «соціальне замовлення – підготовка фахівців» приходиться нова «освітня потреба – освітні послуги», замість «освіта – підготовка до життя» – «освіта протягом усього життя».

В умовах модернізації системи вищої освіти особливе місце займає підготовка фахівця без відриву від виробництва та підвищення якості заочної форми навчання. Такі можливості закладені в посиленні процесу індивідуалізації навчання.

Прагнення сучасного молодого покоління отримувати якісний освітній матеріал робить індивідуалізацію все більш актуальною. Тісна взаємодія студента з викладачем дозволяє значно підвищити його рівень знання, а викладачеві підняти свій кваліфікаційний рівень, безпосередньо вивчаючи різні індивідуальні та психологічні особливості студента, виявляючи сильні і слабкі сторони особистості, вибирати відповідні методи, прийоми і засоби педагогічного впливу.

Загальнотеоретичні підходи до вивчення проблеми індивідуалізації професійного навчання студентів, як цілісної системи, яка охоплює всі сторони навчальної діяльності, представлені в роботах О. Бударного, В. Володько, Н. Клокар, Л. Кондрашової, О. Пехоти, С. Сисоєвої, В. Буряка, Л. Гапоненко, Є. Клімова, З. Ветрової, Д. Белухіна, Р. Мойсеєнко, Н. Борісової, С. Горохова, К. Лебедевої, А. Кірсанова, Є. Рабунський, Н. Жукова, І. Унт та ін.

Методологічне значення аналізу індивідуалізації професійного навчання студентів як системи діяльності мають роботи Б. Ананьєва, Л. Виготського, І. Лернера, О. Леонтьєва, І. Резвіцького, С. Рубінштейна та ін.

Реалізацію індивідуального підходу у навчанні як якісного результату впровадження освітніх технологій розглядають А. Границька, В. Гузєєв, В. Дьяченко, А. Окунев та ін. Найбільш повне вирішення проблеми індивідуалізації навчання студентів за допомогою освітніх технологій представлено в дослідженні Є. Блохіної. Педагогічні умови реалізації індивідуального підходу у самостійній роботі студентів спеціальності «Режисер аматорського театру, викладач» заочної форми навчання у ВНЗ стали метою дослідження І. Деркач.

Загальні педагогічні аспекти індивідуалізації професійного навчання відображені у роботах К. Гуревича, П. Зубенко, М. Щукіна та ін. Разом з тим, на наш погляд, індивідуалізація професійного навчання студентів-заочників розроблена недостатньо.

Мета статті розкрити індивідуалізацію процесу навчання студентів-заочників у психолого-педагогічній літературі.

Для визначення поняття «індивідуалізація процесу навчання» вважаємо за необхідність дати визначення таких понять як «індивід», «індивідуальність», «індивідуалізація», «індивідуальний підхід», «індивідуальне навчання».

Індивід – характеристика кожного із нас як представника людського роду, одного з багатьох [10, с. 64].

У філософському енциклопедичному словнику під поняттям «індивід» розуміють одиничну особу, яка не може бути розділена без втрати її самобутності, її індивідуальності і її власного буття, що ґрунтується тільки на її цілісності. З кінця середніх віків під поняттям «індивід» починають розуміти окрему людину як самостійну наділену розумом істоту.

Індивідуальність – це сукупність якості, особливостей, що притаманні окремому індивіду, це специфічне, неповторне, особливе в індивіді. У «Новому тлумачному словнику української мови» дане поняття визначають так: «Індивідуальність – сукупність психічних

властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідів; людина як носій індивідуальних властивостей, характерних ознак і рис; особистість» [6, с. 188].

Індивідуальність виражається в індивідуальних особливостях. Виникнення індивідуальних особливостей пов'язане з тим, що кожна людина проходить особливий шлях розвитку, набуваючи на ньому різні типологічні особливості вищої нервової діяльності. Останні впливають на відчуття, сприйняття, мислення, пам'ять, уяву, особливості інтересів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Індивідуальні здібності впливають на розвиток особистості, ними в значній мірі визначається формування всіх якостей особистості. Однак, фахівці мають серйозні розбіжності у вирішенні питання про необхідність індивідуальних здібностей у процесі навчання. Але вітчизняна педагогіка визначає індивідуальний підхід як важливий принцип у навчанні, який необхідно використовувати в освіті. Врахування індивідуальних особливостей полягає не в пристосуванні цілей і основного змісту навчання до кожного студента, а в пристосуванні форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей для того, щоб забезпечити запроєктований рівень розвитку особистості [9, с.138].

Індивідуальність формується не тільки змістом людської діяльності, але й її формами, засобами і методами. На різних вікових фазах онтогенезу фіксується різне співвідношення загального та індивідуального розвитку людини. Ця різниця повинна враховувати педагогіка, концентруючи свою увагу на пріоритетності своїх навчальних і виховних методик залежно від характеру тих завдань, вирішення яких об'єктивно диктується віковими особливостями розвитку [11, с. 192].

Подібні питання хвилювали багатьох представників прогресивної педагогіки. Так у педагогічній системі Я. Коменського чітко позначені положення про те, що процес навчання необхідно формувати з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей студентів, які виявляються шляхом систематичних спостережень.

Під поняттям «індивідуалізація» розуміють виділення одного індивіда за його характерними особливостями; врахування особливостей кожної одиниці при вивченні сукупності предметів чи явищ.

Індивідуалізація, на думку Ю. Бабанського – це здійснення принципу індивідуального підходу, організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, що дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного студента.

Індивідуалізація, на думку К. Юнга – це процес розвитку цілісності людини, і як би далеко, широко, глибоко цей процес не заходив, він ніколи не виходить за межі цілісності.

Проблема границі індивідуалізації набуває особливого змісту, якщо врахувати, що в самому процесі антропосоціогенезу об'єктивно існують визначення границь індивідуалізації людини і тенденції, що протидіють їй. Навіть найпалкіші прихильники ідеї індивідуалізації неодмінно говорили про границі і протидіючі тенденції як самого процесу індивідуалізації, так і пов'язаному з ним відокремленню людей. Наприклад, Тейяр де Шарден вважав, що людству необхідно уникнути глухого кута, яким є відокремлення людей один від одного.

Основні положення принципу індивідуалізації ґрунтуються на діалектиці загального, особливого і одиничного, типового та індивідуального, абстрактного і конкретного в пізнанні та розвитку людини.

Як вважає С. Змеєв [3, с. 26], відповідно до цього принципу кожен учень спільно з учителем, а в деяких випадках і з іншими учнями створює індивідуальну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби і цілі навчання, враховуючу досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості студента.

Сьогодні очевидна необхідність використання принципу індивідуалізації під час організації педагогічного спілкування зі студентами заочної форми навчання у ВНЗ. Деіндивідуалізована педагогічна взаємодія – взаємодія фронтальна, не орієнтована на індивідуальність студента, на специфічність його інтересів та здібностей; вона побудована з

опорою на так звані відносно соціальні норми оцінювання, коли те чи інше досягнення студента порівнюється не з його ж минулим досягненням, а з досягненнями інших студентів. Така взаємодія байдужа до «сторонніх», різноманітних інтересів і професійним досягненням студентів-заочників, до їх самостійної творчості, у чому б ця творчість не проявлялася.

З точки зору А. Орлова [7, с. 12], індивідуалізація педагогічної взаємодії означає виявлення і культивування в кожному студенті-заочнику індивідуально специфічних елементів загальної та спеціальної обдарованості, побудова такого змісту і методів навчання у ВНЗ, яке було б адекватно віковим (за рівнем розвитку) і індивідуальним (особистісним) особливостям і можливостям, здібностям і схильностям усіх студентів, відповідали сензитивним періодам їх вікового та індивідуального розвитку.

У сучасних умовах навчання вивчення індивідуальних особливостей студентів та організація індивідуального підходу набувають все більшого значення. Індивідуальні особливості позитивно впливають на процес навчання, бути нейтральними до навчання студента або впливати негативно на його навчальну діяльність. Ступінь впливу індивідуальних особливостей на процес навчання визначає необхідність індивідуального підходу.

Індивідуальний підхід більшість авторів (О. Бударний, Є. Рабунський, О. Кірсанов, В. Гладких) розглядають як принцип педагогіки. Індивідуальний підхід – це «принцип педагогіки», згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається педагогічний вплив на кожну дитину, який ґрунтується на знанні її особливих рис і умов життя». Індивідуалізацію навчання деякі автори (Є. Рабунський, І. Унт) розглядають як реалізацію принципу індивідуального підходу.

Індивідуальний підхід є одним із важливих принципів навчання. Як вказується в педагогічному словнику [8, с. 37], реалізація індивідуального підходу в навчанні дозволяє викладачеві в результаті вивчення деяких особливостей студентів формувати власну думку про характер кожного з них, про їх інтереси, здібності. Педагогіка індивідуальної роботи – це не пристосування мети і змісту навчання до окремих студентів, а вибір форм і методів навчання з урахуванням особливостей та здібностей студентів.

У дидактиці проблема індивідуального підходу в навчанні носить творчий характер. Необхідність реалізації індивідуального підходу пов'язана, перш за все: 1) з об'єктивно існуючими протиріччями між загальними для всіх студентів цілями, змістом навчання та індивідуальними можливостями кожного учня; 2) між фронтальним викладом лекційного матеріалу викладачем і індивідуальними особливостями сприйняття, пам'яті, інтересу, визначальним індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу конкретним студентом-заочником.

У процесі індивідуального підходу педагог може «відкрити» в комусь із студентів те, що раніше не помічав – присутності спеціальних здібностей, що вимагають розвитку шляхом здійснення індивідуального підходу в освітньому процесі. Знання індивідуальних особливостей – необхідна умова реалізації індивідуального підходу.

Як зазначав О. Бударний, індивідуальний підхід до студентів в процесі навчання у вищому навчальному закладі – одна із найважливіших умов високої ефективності педагогічної діяльності викладача. Без індивідуального підходу до всіх без винятку студентів не можна планомірно, цілеспрямовано і, головне, педагогічно правильно здійснювати освітні завдання. Призначення індивідуального підходу полягає в тому, щоб найбільш доцільно використовувати можливості студента заочної форми навчання, його сили і здібності для здійснення освітніх і розвиваючих завдань, що стоять перед ВНЗ [1].

Індивідуальний підхід включає в собі комплекс педагогічно і психологічно виправданих прийомів діяльності педагога. Він є найважливішою умовою не тільки для підвищення успішності, але, перш за все, формування особистості майбутнього фахівця. При цьому велику роль відіграє знання викладачем особливостей студента та причин виникнення деяких з них, знання внутрішньої позиції учня, його інтересів і стосунків із колективом, а також встановлення особистого контакту педагога зі студентом.

У процесі здійснення індивідуального підходу важливо розкривати типове в поведінці студентів, в їх відношенні до навчання, в їх інтересах і навичках навчальної роботи. Здійснення індивідуального підходу вимагає від викладача великої педагогічної майстерності та наполегливості у навчанні студентів, вміння аналізувати результати спостереження і знаходити такі прийоми роботи з кожним в кожному окремому випадку, які сприяли б розвитку у кожного студента-заочника професійно значущих якостей особистості для подальшої діяльності.

Індивідуальний підхід до студента може бути успішним за умови активної діяльності самого студента. Без внутрішніх духовних зусиль студента ВНЗ, без його бажання бути професійно компетентним немислиме отримання високої якості освіти.

Термін «індивідуалізація навчання» різні автори означають по-різному залежно від того, яку мету і засоби мають на увазі.

У російській педагогічній енциклопедії, індивідуалізація навчання характеризується як організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей студента, який дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного студента. Індивідуалізація навчання здійснюється в умовах колективної навчальної роботи в рамках спільних завдань та змісту навчання.

В. Кан-Калік називає індивідуалізацію навчання одним із корінних аспектів перебудови вищої школи. На його думку, індивідуалізація – це, по суті, формування у вузі творчої індивідуальності студента. Виявлення і розвиток творчої індивідуальності – процес тривалий і починати його слід на довузівському етапі профорієнтації [4].

О. Кірсанов розглядає індивідуалізацію навчальної роботи «як систему виховних і дидактичних засобів, що відповідають цілям діяльності і реальним пізнавальним можливостям колективу класу, окремих учнів і груп учнів, що дозволяють забезпечити навчальну діяльність учня на рівні його потенціальних можливостей з врахуванням цілей навчання» [5, с. 138].

У дослідженнях Г. Кумаріної, В. Володька індивідуалізація навчання розглядається як найповніше врахування індивідуальних особливостей кожного окремого учня в реальному навчально-виховному процесі.

Як зазначено в українському педагогічному словнику, «індивідуалізація процесу навчання – організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їх здібностей. Індивідуалізація процесу навчання в українській школі здійснюється в умовах колективної навчальної роботи з класом і в рамках завдань та змісту освіти: всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями і навичками в обсягах, передбачених навчальними програмами. Необхідність індивідуалізації процесу пізнання полягає в тому, що воно сприяє розвитку пізнавальних здібностей всіх школярів, а також враховує їхні нахили та інтереси. Індивідуалізація процесу навчання передбачає перспективне планування вивчення навчального матеріалу. Однією з форм індивідуалізації процесу навчання є програмоване навчання, яке дає можливість активізувати працю кожного учня, посилити самоконтроль. Нові можливості для індивідуалізації процесу навчання відкриваються у зв'язку з впровадженням у навчальний процес електронно-обчислювальної техніки. Використання електронно-обчислювальної техніки в навчанні змінює традиційне співвідношення між організаційними формами навчання на користь індивідуалізації процесу навчання [2, с. 142-143].

Освітній процес у рамках заочної форми навчання у ВНЗ будується на основі поєднання двох видів діяльності. По-перше, це діяльність викладача, що має орієнтаційний характер. По-друге, це самостійна робота студента-заочника.

Діяльність викладача полягає в повідомленні студентам-заочникам деякого нового матеріалу, показі різних засобів і зразків діяльності на лекціях, семінарських, практичних заняттях. На даному етапі навчальної роботи завдання студента полягає в тому, щоб прослухати, запам'ятати подану викладачем інформацію; оволодіти основними практичними вміннями в сфері професійної діяльності і т.д. Проте однією з визначних рис заочної форми

навчання у ВНЗ є гармонійне поєднання пізнавальних і перетворювальних методів у навчанні, реалізація в ньому принципу єдності теорії і практики, коли нові знання набуваються студентом в процесі його самостійної освітньої діяльності.

Особистісно орієнтована парадигма професійної освіти затверджується з середини 1990-х рр.. У зарубіжній педагогіці наукове обґрунтування особистісно орієнтована професійна освіта отримала вже в 1980-і рр., а в 1990 рр.. почалася її реалізація на практиці [3, с. 15].

Особистісно орієнтована освіта розуміється як особливий тип освіти, що ґрунтується на організації взаємодії учнів і педагогів, при якій створені оптимальні умови для розвитку у суб'єктів навчання здібності до самоосвіти, самовизначення, самостійності та реалізації себе. Центром тяжіння цієї системи освіти визначається професійний розвиток учня.

Як бачимо, розвиток особистісно орієнтованої системи освіти тісно взаємопов'язано з вирішенням питань індивідуалізації та самоосвіти. Із сутності особистісно орієнтованої освіти випливає необхідність забезпечення саморозвитку, самонавчання, самовиховання студентів, що навчаються на заочному відділенні в ВНЗ, у ході оволодіння знаннями й уміннями. Відповідно, зміст навчального матеріалу має бути певним чином сконструйований. Навчальний матеріал повинен включати попередній досвід студента. Мова йде не про наступності змісту навчання і не про міжпредметні зв'язки, а про органічну взаємозв'язку попереднього суб'єктивного професійно-освітнього досвіду студента і змісту навчального матеріалу знову досліджуваних навчальних предметів. Звідси випливає необхідність принципової зміни практики проектування змісту освіти, репрезентованої в навчальних дисциплінах. Навчальні дисципліни є комплексними по відношенню до базових наук і діляться на загальноосвітні і професійні, які, у свою чергу, поділяються на загальнонаукові, базисні і дисципліни спеціалізації.

Говорячи про особливості заочного навчання, слід підкреслити необхідність акцентування на знання студентів, набуті ними з різних каналів інформації: навчання в середніх спеціальних навчальних закладах, життєвий і професійний досвід і т.д.

Таким чином, найважливішою умовою підвищення ефективності професійної підготовки студентів-заочників є вивчення і врахування у викладанні переваг заочної освіти, зокрема забезпечення максимального зв'язку з життям, з практикою професійної діяльності студентів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна виділити наступне концептуальне положення індивідуалізації освіти студентів-заочників. Орієнтація на індивідуальну траєкторію розвитку особистості студента призводить до змін співвідношення нормативних вимог до результатів освіти, виражених в держстандартах освіти, та вимог до самовизначення, самоосвіти, самостійності та самовдосконалення в навчально-професійних видах праці. Стандарт освіти не мета, а засіб, що визначає напрямок і межі використання змісту освіти як основи професійного розвитку особистості студента-заочника на різних ступенях навчання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що і в наш час проблема індивідуалізації процесу навчання, зокрема і у вищій школі, знаходить своє відображення у великому ряді теоретичних робіт, дисертаційних досліджень дидактів і методистів. Проте й дотепер недостатньо розкрита сутність цієї проблеми для навчання студентів-заочників. Індивідуалізація процесу навчання студентів-заочників повинна включати новий підхід до освіти, зважаючи на те, що того, кого навчають, велику частину навчального часу знаходиться на відстані від навчального закладу, користуючись, в основному, письмовими (друкованими) матеріалами та електронними засобами зв'язку.

Таким чином, індивідуалізацію процесу навчання студентів-заочників, ми вбачаємо, в організації навчально-виховного процесу з урахуванням системного, особистісно-орієнтованого та індивідуального підходів. З позицій системного підходу індивідуалізація навчання студентів розглядається під кутом внутрішніх і зовнішніх системних властивостей і зв'язків, обумовлених цілісністю об'єкта. Особистісно орієнтований підхід направлений на самореалізацію особистості студента. Індивідуальний підхід реалізується в плані сприяння студентові у виробленні індивідуального стилю діяльності. Це забезпечується наявністю індивідуальних програм діяльності та самостійністю при вивченні предмета, врахування

визначених способів і прийомів діяльності та можливість виконувати навчальні завдання різними способами.

У роботі зі студентами-заочниками важливо враховувати, що головною формою їх навчальної діяльності є самостійна робота над навчальними матеріалами і головна мета викладача - це контроль за ходом і результатами роботи.

Література:

1. Бударный А. А. Индивидуальный подход в обучении / А. А. Бударный // Советская педагогика. - 1995. - №7. - С. 70-83.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. - К. : Либідь, 1997. – С.142-143.
3. Змеев С. И. Технология обучения взрослых / С. И. Змеев. - М.: Изд. центр «Академия», 2002. - С. 15, 26.
4. Кан-Калик В. А. Восхождение к студенту // Вестник высшей школы. - 1987. - № 3 - С. 7-11.
5. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема.- Казань: Изд-во ун-та, 1982 . - С. 138.
6. Новый тлумачний словник української мови: У чотирьох томах // Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко.- К.:Аконіт, 1999.-Т.2. - С. 188.
7. Орлов А. Б. Фасилитатор и группа: от интерперсонального к трансперсональному общению / А.Б. Орлов // Московский психотерапевтический журнал. - 1994. - №2. - С. 12.
8. Педагогический словарь / под ред. Г. М. Соловникова и др.: в 2-х т.-М.: Учпедгиз, 1960.- Т.1. - С. 37.
9. Пономарёв Я. А. психология творчества и педагогика /Я.А.Пономарёв. – М.: Педагогика, 1976. - С.138.
10. Слободчиков В. И. Психология человека: Введение в психологию субъективности / В.И.Слободчиков, Е.И.Исаев. – М.,1995. - С. 64.
11. Шаронов В. В. Смысл жизни: постижение и обретение / В. В. Шаронов // Человек и духовно-культурные основы возрождения России. - СПб.: «Лань», 1996. - С.192.

У статті розглядається індивідуалізація процесу навчання студентів у психолого-педагогічних дослідженнях. Розкрита сутність понять «індивід», «індивідуалізація», «індивідуальний підхід», «індивідуальне навчання». Визначена необхідність індивідуалізації процесу навчання для студентів заочної форми навчання.

Ключові слова: професійна підготовка, індивідуалізація процесу навчання, індивід, індивідуальність, індивідуалізація, індивідуальний підхід, індивідуальне навчання, студенти заочної форми навчання.

В статье рассматривается индивидуализация процесса обучения студентов в психолого-педагогических исследованиях. Раскрыта сущность понятий «индивид», «индивидуализация», «индивидуальный подход», «индивидуальное обучение». Обозначена необходимость индивидуализации процесса обучения для студентов заочной формы обучения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, индивидуализация процесса обучения, индивид, индивидуальность, индивидуальный подход, индивидуальное обучение, студенты заочной формы обучения.

Individuality of the process of students' education the psychological-pedagogical researches is analyzed in the article. The main point of conceptions «individual», «individuality», «individual attitude», «individual teaching» is disclosed. The necessity of the individuality teaching's process in a students' absence way of teaching is pointed.

Key words: professional preparing, the individuality of the process of teaching, individual, individuality, individual attitude, individual teaching, in a students' absence way of teaching.